

HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ

AHMED MİDHAT

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0152
Tarih: 041

HİLÂL-i AHMER CEMİYETİ
AHMED MİDHAT

Çeviriyazı
Mustafa Akay

Proje Editörü
Ömer Uzunagaç

Kapak ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Mehmet Arıkan

Son Okuma
Dr. Hazal Bozyer

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022

ISBN 978-625-7447-61-4

Kitabın tüm yayın hakları VakıfBank Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Mayıs 2022

HÎLÂL-İ AHMER
CEMİYETİ
AHMED MİDHAT

ÇEVİRİYAZI
MUSTAFA AKAY

AHMED MİDHAT

1844 yılında İstanbul'un Tophane semtinde, orta halli bir esnaf ailesinin çocuğu olarak dünyaya geldi. Ağabeyinin memuriyeti vesilesiyle gittiği Niş'te rüşdiyeyi tamamladı ve o sırada Niş valisi olan Midhat Paşa ile yakınlaştı. Midhat Paşa, 1864 yılında kurulan Tuna Vilayeti'nin ilk valisi olarak atanınca, Ahmed Midhat da vilayetin merkezi olan Rusçuk'ta Vilayet Mektûbî Kalemi'nde memuriyete başladı. Bu sırada hem Fransızca öğrenen hem de *Tuna Gazetesi*'nde yazarlık hayatına başlayan Ahmed Midhat, 1871'de İstanbul'a döndü ve hızlı bir şekilde yayıncılık, gazetecilik ve yazarlık hayatına atıldı. Bu yıllarda önce Tahtakale'deki evinin bodrumuna yerleştirdiği bir makine ile matbaacılığa başladı, daha sonra Kırkambar Matbaası'nı kurdu. 1873'te Genç Osmanlılarla birlikte sürgüne gönderildi ve Ebuzziya Tevfik ile birlikte sürüldüğü Rodos'ta 38 ay kaldı. Sürgünden İstanbul'a döndükten sonra yayıncılık ve yazarlık işlerini hem özel girişimlerle hem de II. Abdülhamid ile kurduğu ilişkiler sayesinde atandığı devlet görevleriyle sürdürdü. 1878'de çıkarmaya başladığı *Tercümân-ı Hakikat* gazetesi Osmanlı gazeteleri arasında en uzun süre yayımlanan gazetelerden biri olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde yaş haddi nedeniyle emekliye ayrıldı ve yazı hayatından da çekildi. 28 Aralık 1912 tarihinde Darüşşafaka'da nöbetçi olduğu bir sırada kalp durmasından hayatını kaybetti. Cenazesi Fatih Camii haziresine defnedildi.

MUSTAFA AKAY

2013 yılında Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji ve Tarih bölümlerinden mezun olan Mustafa Akay, aynı yıl yine Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümünde yüksek lisansa başladı. Yüksek Lisans tezini on yedinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu'nda yazılmış dünya tarihi eserleri üzerine yazdı. 2019 yılında Boğaziçi Üniversitesi Atatürk Enstitüsü'nde başladığı doktora çalışmalarına, bir süredir Norveç'te, Oslo Üniversitesi'nde devam etmektedir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
HİLÂL-İ AHMER	
Cenk	17
İttihâd-ı Efkâr-ı Medeniyyeye Bir Mukaddime	23
Cenevre Konferansı	29
Cenevre Mukâvelesi	33
Cenevre Mukâvelesine Zeyl	39
Bahriyyeye Ait Mevâdd	40
Salîb-i Ahmer ve Devlet-i Aliyye	45
Miralay Abdullah Bey	46
Sûret-i Tercüme-i Mektûb	49
Mecrûhîn-i Askeriyyeye Mu'âvenet İhtiyâcının Hissolunması	55
Î'âne Cem'iyeti Hakkında İlk Teşebbüs	61
Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin İbtidâ-yı Teşekkülü	69
Hilâl-i Ahmer'in Dersâadet Merkez Komitesi ile Şu'abât-ı Mülhakası	73
Hizmet-i Tıbbiyye ve Cerrâhiyye Vesâire	77
Hilâl-i Ahmer'in Vâridât ve Masârifâtı	78
Hilâl-i Ahmer'in Bazı Nizâmâtı	83
Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'nin Nizâm-ı Esâsisi	84
İdâre Kalemî	85
Mu'âvenet Komitesi	85
İctimâ'-ı Umûmî	86

Madde-i Umûmiyye	86
Madde-i Husûsiyye	87
Hizmet-i Mu'âvenet	88

SUNUŞ

AHMED MİDHAT EFENDİ VE HİLÂL-İ AHMER CEMİYETİ

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti konusunda yerli ve yabancı kaynak arayışında göze ilk çarpan birincil kaynaklardan biri Ahmed Midhat Efendi'nin *Hilâl-i Ahmer Cemiyeti* isimli eseridir. 1879 tarihli bu eser, kısa da olsa, Hilâl-i Ahmer'in kuruluşu ve özellikle Osmanlı-Rus Harbi sırasındaki faaliyetlerini ele alarak Hilâl-i Ahmer'in tarihindeki önemli bir dönemi anlatan yegâne eser olarak ortada durmaktadır.

Bu eser, uzun süre, Hilâl-i Ahmer üzerine çalışan akademisyen ve öğrenciler için önemli bir kaynak işlevini gördü. Ahmed Midhat Efendi'nin bu eseri niçin yazdığı, nasıl yazabildiği gibi sorular karşısında akla gelen ilk açıklama kendisinin o dönemde *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti* yönetiminde yer alarak söz konusu bilgilere birinci elden ulaşmış olabileceğiydi. Sultan Abdülhamid'e olan yakınlığı göz önüne alındığında bu oldukça makul bir seçenektir. Fakat arşiv ve birincil kaynak araştırmamızda bu yönde bir olguya rastlayamadık. Sonrasında Osmanlı Bankası (şimdiki Garanti Bankası) ve Türk Tarih Kurumu arşivlerinde 1878 tarihli üç ciltlik *Societe Ottomane De Secours Aux Blesses Et Malades Militaires* isimli eseri bulunca muamma çözüldü. Fransızca yaklaşık 1000 sayfayı bulan bu üç ciltlik eser, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından basılmış ve kuruluş ile Osmanlı-Rus Harbi sonuna kadar tüm faaliyetlerin detaylı anlatıldığı rapor formatında bir eserdir. Oldukça detaylı olarak hazırlanan eserde 1878 Haziran'ına kadar çıkarılan tüm

nizamnameler, üyeler, kurulan hastane ve başhekimlerin raporları, Hilâl-i Ahmer İstanbul Merkez Komitesi'nin haftada iki kere gerçekleştirilen toplantı tutanakları, bağış olarak toplanan nakdi ve aynı eşyanın listeleri gibi bilgiler toplamda bin küsür sayfada derlenmektedir. Cemiyetin o dönemki adı olan *Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti* ismiyle basıldığı ve Hilâl-i Ahmer ismi kullanılmadığı için birçok araştırmacının gözünden kaçan bu kaynağı bulduğumuz zaman Ahmed Midhat Efendi'nin paylaştığı bilgilerin çoğunluğunu bu kaynaktan derlediği anlaşılmış oldu.

Ahmed Midhat Efendi bu eseriyle Fransızcası olmayan Türk okuyucunun bu bilgilere erişmesi için köprü görevi görmekteydi. Midhat Efendi her ne kadar bu rapordan faydalansa da yer yer kendi izlenim ve görüşlerini okurları ile paylaşmış, özellikle Hilâl-i Ahmer'in ilk kuruluş sürecine ilişkin (örneğin Osmanlı Devleti'nin niçin Cenevre Sözleşmesi'ni imzaladığı ya da Hilâl-i Ahmer'in ilk kuruluş tarihi gibi) Fransızca eserde açık olmayan bazı hususlara ilişkin net ve sonuca götürücü yorum ve bilgiler sunmuştur.

Her ne kadar bu eserin yazıldığı dönem olmasa da Ahmed Midhat Efendi'nin yolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ile sonradan kesişmiş hatta cemiyetin başkanlığının kıyısından dönmüştür. Cemiyetin ilk başkanı olan (ve aynı zamanda Meclis-i Sıhhiye Başkan Yardımcısı) emektar Hacı Ârif Bey 1895'te vefat edince yerine Meclis-i Sıhhiye Başkan Yardımcılığına 11 Nisan 1895'te Ahmed Midhat Efendi atanacaktı.¹ Bilahare 1897'de Osmanlı-Yunan Harbi başlayınca Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin yaşayan azaları Cemiyeti yeniden canlandırmak ve ordu sıhhiyesine yardım etmek amacıyla girişimlere başlamış, Nisan

---

1. BOA. İ.SH, 2/ 1.L 1312, 11 Nisan 1895/ 15 Şevval 1312.

1897'de ölen azalar ile fahri başkanlık makamı için atamalar yapılması amacıyla Padişah İradesi çıkarılması sadareten talep edilmiştir.² Burada o dönemki başkan vekili ve tıp kökenli Nuriyan Efendi, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti başkanlığına fahri olarak Serasker Paşa'yı (bugünkü Genelkurmay Başkanı) talep etmiş, fiili başkanlık için bir talepte bulunmamış ve Ahmed Midhat Efendi'den bahsetmemiştir. Halbuki teamül Meclis-i Sıhhiye Başkan Yardımcısının Hilâl-i Ahmer başkanı olarak görev almasıydı. Nisan'da yapılan başvuru 22 Mayıs 1897'de kabul edilmiş ve boş üyeliklere atama yapılmıştır.³ Bilahare fiili başkanlık makamının boş olduğunu fark eden Sadaret (muhtemelen Ahmed Midhat Efendi'nin girişimiyle) "*işlerin hüsn-i surette devamı için Hilâl-i Ahmer Encümeni'nin başkanlık makamının boş bulunmaması gerektiğinden bahsle evsaf-ı matlubeye haiz olmasıyla Meclis-i Sıhhiye İkinci Başkanı Ahmed Midhat Efendi'nin tayini için*" irade çıkarılması talep etmiştir.⁴ Fakat Ahmed Midhat Efendi'nin atama talebi kabul edilmemiş veya yürürlüğe girmemiştir. Ahmed Midhat Efendi'nin başkan olarak atanmaması için belirgin bir sebep bulunmamakla beraber Sultan Abdülhamid'in savaşın bitmeye yüz tutmuş olduğunu gördüğü ve Hilâl-i Ahmer Encümeni'ne daha fazla ihtiyacı kalmayabileceğini düşündüğü için söz konusu makamın boş kalmasını istemiş olabileceği akla gelmektedir.

Sonuç olarak, kaderin bir cilvesi ya da Bab-ı Ali'deki ayak oyunları sonucu Ahmed Midhat Efendi, hakkında bilinen ilk Türkçe eseri yazmış olduğu cemiyete başkanlığın kıyısından dönmüştür. Belki de böylesi daha iyi olmuş, yazdığı esere koyduğu

2. BOA.İ.MTZ (01) 20/921, 12 Nisan 1897/ 10 Zilkade 1314.

3. 22 Mayıs 1897 (20 Zilhicce 1314) BOA.İ.MTZ (01), 20/921.

4. BOA. Y.A.RES., 86/94, 23 Mayıs 1897/ 21 Zilhicce 1314

iyi niyet ve emek cemiyetten alacağı görev vb. bir maddi karşılık ile gölgelenmemiş oldu.

Esere geçmeden önce kısaca Ahmed Midhat Efendi'den bahsedelim. Gençlik döneminde Midhat Paşa'nın himayesine giren Ahmed Midhat Efendi'nin ikinci ismi olan "Midhat" buradan gelmektedir. Hayatı boyunca halkın eğitim seviyesini arttırmak amacıyla hem gazete ve mecmualar çıkarmış hem de edebi eserler dışında felsefe, coğrafya, dünya ve dinler tarihiyle ilgili pek çok kitap yazmış velud bir kalemdir. Eserlerinin kalitesi, üslubu gibi hususları eleştirmek ya da değerlendirmek haddimiz değildir ama şu kadarını söyleyelim, amaç okuyucunun seviyesine inerek onun anladığı dilden konuşup bir şeyler öğretmekse Ahmed Midhat Efendi bu konuda kesinlikle başarılı olmuştur. Siyasi duruş açısından ise zikzaklar yaşadığı yadsınamaz. Midhat Paşa ve Namık Kemal gibi zamanın muhalif ve ilerici aydınları ile başladığı yolda devam etmemiş, (mesela Rodos'ta 3 yıllık bir sürgün dönemi var) daha sonra bu isimlerle yollarını ayırmış ve bu duruş ona sarayın, dolayısıyla da Abdülhamid'in desteğini sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında pragmatist bir yaklaşımla siyaset dışı alana kendini yönlendirip halkı bu şekilde aydınlatmaya çalışmıştır diyebiliriz.

Esere gelecek olursak, Ahmed Midhat Efendi'nin, her zamanki "öğretici" üslubu ile okuyucuya hızlıca bir tarih/sosyoloji dersi vererek esere başladığını söyleyebiliriz.⁵ Toplumlar arası şiddetin ve savaşın nedenlerini aktarırken bu durumun modernleşmeyle nasıl değişiklik gösterdiğini vurgulayan Midhat Efendi, dünyanın küresel bir köye dönüştüğünü ilan edercesine gelişmiş milletlerin kendi topraklarında olmasa bile savaşa karşı çıktıkları

---

5. Bu alanlara özel merakı olduğu anlaşılmaktadır. Hayatının son dönemlerinde Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi) Dünya ve Din Tarihi dersleri verdiği de hatırlatalım.

rını belirtir. Eskisine nazaran hükümdarların da savaş çıkarma konusunda tereddütler yaşadığını ve en nihayetinde savaşlar yüzünden aksayan sanayi üretimi ve ticaretin artık hatırı sayılır boyutlara ulaştığını dile getirir.

Ahmed Midhat Efendi'nin akıcı fakat didaktik üslubu zaman zaman okuyucuyu fark ettirmeden kavramaktadır. Özellikle savaşlarda yaralı askerlerin yaşadığı ıstırapların anlatıldığı kısımlar, Henry Dunant'ın 1859 tarihli Solferino Savaşı'nı anlattığı *Bir Solferino Hatırası* isimli eserle adeta yarışmaktadır. Gerçekten de toplumların, savaş taktikleri ve silahların bu kadar ilerlediği bir dönemde ordu sıhhiyeleri niçin bu kadar geri kalmıştır; yaralı askerler tedavi edilmeden ölüme ve yağmaya nasıl terk edilmektedir? Hatta tedavi edilmekle uğraşamayacak yaralıların hayatlarına bir merhamet göstergesi olarak son kurşunla son verilmekte; bazıları henüz ölmeden vefat eden askerlerle beraber gömülebilmektedir.

Dönemin iyimser havasına ve modernleşmeye duyulan güvene Ahmed Midhat Efendi'nin satırlarında da rastlanmaktadır. Hürriyet ve şefkatin önü alınamaz olarak arttığı bu dönemde hâlâ savaşların yapılabiliyor olması şaşırtıcı, yaralıların bu kadar insafsızca kaderlerine terk edilmeleri ise kabul edilemezdir. İşte Salib-i Ahmer ve Hilâl-i Ahmer hareketleri, artık geç kalınan bu alanlarda toplumlara ön ayak olan küresel bir iyilik hareketidir.

Akabinde 1864 Cenevre Sözleşmesi ile 1868 tarihli Deniz Savaşlarına ilişkin sözleşmelerin Türkçe tercümelerini sunan Ahmed Midhat Efendi, bu kadar detaya girme sebebinin Salib-i Ahmer (Kızılhaç) işareti ile Osmanlı Devleti'nin ilişkisini açıklayabilmek için yaptığını belirtmektedir.

Sonrasında Ahmed Midhad Efendi, seçici bir yaklaşımla, Hilâl-i Ahmer açısından önemli mevzuat kalemleri, şube ve toplanan bağışlar ile Osmanlı-Rus Harbi'ndeki önemli faaliyetlere

ilişkin özet bilgiler sunmaktadır. Özellikle önemli mevzuat kalemelerini birebir paylaşarak kayıt altına alması devlet geleneğinden gelmesinin izlerini taşımakta ve konuya ilgili akademisyen ve araştırmacılar içinse kıymetli bir kaynak görevi görmektedir.

125 sayfalık bu eser herhangi bir sonuca bağlanmadan bitmektedir. Ahmed Midhat Efendi'nin eser boyunca kullandığı üslup göz önüne alındığında sonuç kısmında Hilâl-i Ahmer'in insanlık için sağladığı menfaatler ve geleceğe ilişkin temennilere yönelik bir paylaşım yapacağı beklenmektedir ancak Midhat Efendi'nin bu beklentiyi karşılamadığı görülür.

Sonuç olarak Hilâl-i Ahmer tarihi açısından 1865 (Osmanlı Devleti'nin Cenevre Sözleşmesini imzaladığı tarih) - 1911 arası dönem genellikle irdelenmeyen ve ihmal edilen bir dönemdir. Zira bu dönemde kaynaklara erişimi zorluğunun yanı sıra Salib-i Ahmerlerin (Kızılhaçlar) de kuruluş dönemlerine de tekabül ettiği için, Salib-i Ahmer tarihine vakıf olmayı gerektirmektedir. Her ne kadar Ahmed Midhat Efendi'nin "özet" niteliğindeki bu çalışması, dönemin muammalarını tam olarak aydınlatamasa da, meraklı akademisyen ve araştırmacılar için önemli ipuçlarını barındırmakta ve bir nevi defineyi gösteren harita işlevi görmektedir.

Dr. Hüsnü ADA